

Abant Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Abant Social Sciences

2022, 22(1): 213 – 225, doi: 10.11616/asbi.1017608

Uzaktan Eğitim Sürecinde Üniversite Öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyete Bağlı Zaman Kullanımları Üzerine Nitel Bir Araştırma (Sosyoloji Öğrencileri Örneği)

A Qualitative Research on Time Use Due to Gender of University Students in the Process of Distance Education

(The Case of Sociology Students)

Figen Kanbir¹

Geliş Tarihi (Received): 01.11.2021

Kabul Tarihi (Accepted): 01.02.2022

Yayın Tarihi (Published): 31.03.2022

Öz: Bu çalışmada öğrencilerin pandemi sürecinde eğitime katılımında yaşadıkları sorunların yanı sıra aile yapıları içerisinde üstlendikleri cinsiyet rolleri sorgulanmaya açılmıştır. Çalışma nitel araştırma tekniklerinden görüşme ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, uzaktan eğitim süreci boyunca aileler hem erkek hem de kadın öğrencilerden (ailede yaşça büyük olmaya bağlı olarak) geleneksel cinsiyet rollerini sahiplenmesini beklemiştir. Erkek öğrenciler aileye gelir getirecek bir işte çalışma; kadın öğrenciler ise çoğunlukla ailenin diğer fertleri, evin temizliği, yemeğin hazırlanması, misafir(ler)in ağırlanması ve geçim faaliyetlerinin sürdürülmesinden ileri gelen sorumluluklara sahiptir. Elde edilen bu sonuçlardan hem kadın ve hem erkek öğrencilerin uzaktan eğitimin yarattığı sorunlar konusunda dezavantajlı olduğu bulgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Zaman Kullanımı, Uzaktan Eğitim.

&

Abstract: In this study, besides the problems experienced by the students in participating in education during the pandemic process, the gender roles they undertake in their family structures were opened to question. The study was carried out with interview, one of the qualitative research techniques. According to the results of the research, throughout the distance education process, families expected both male and female students (depending on being older in the family) to adopt traditional gender roles. Male students work in a job that will generate income for the family; female students mostly have responsibilities arising from other members of the family, cleaning the house, preparing the meal, hosting the guest(s) and maintaining their livelihood activities. From these results, it has been found that both male and female students are at a disadvantage in terms of the problems created by distance education.

Keywords: Gender, Time Use, Distance Education.

Atıf/Cite as: Kanbir, F. (2022). Uzaktan eğitim sürecinde üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyete bağlı zaman kullanımları üzerine nitel bir araştırma, *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 213-225. doi: <https://doi.org/10.11616/asbi.1017608>

İntihal-Plagiarism/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/pub/asbi/policy>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University, Since 2000 – Bolu

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Figen Kanbir, Siirt Üniversitesi, f.kanbir@siirt.edu.tr.

1. Giriş

Tarih boyunca salgın hastalıklar insanların geçmiş alışkanlıklarını değiştirerek yeni alışkanlıklar edinmelerini sağlamıştır. Toplumun farklı kesimleri salgının etkilerinden ekonomik sermayenin sağladığı avantaj veya dezavantajlara bağlı olarak etkilenmiştir. Bunun en gözle görülebilir temsillerinden birini uzaktan eğitim sürecinde zamanın kullanımı oluşturmaktadır. Öğrenciler pandemi sürecinde eğitimdeki aksamalar ve belirsizliklerle mücadele etmektedir. Geçmiş salgın dönemlerinden farklı olarak teknoloji ve internetin hayatlarımız üzerindeki etkisi yaşanan aksamalara rağmen eğitimin sürekliliğinin korunmasına olanak sağlamıştır. Ancak bütün öğrenciler aynı yaşamsal kaynaklara sahip değildir. Burada dezavantajlar oturlan yerleşim birimine, varsıl ya da yoksul olmaya, aile yapısı, toplumsal cinsiyet gibi değişkenlere göre farklılaşmaktadır. Çalışma uzaktan eğitim sürecinde üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyete bağlı olarak zaman kullanımlarını ele almayı amaçlamaktadır.

Ülkemizde uzaktan eğitimin geçmişi eskiye dayanmaktadır. Planlı uzaktan eğitim konusunda eğitimin farklı kademelerinde yazışarak (mektupla), görsel-işitsel araçlarla (radyo ve TV, açık üniversite, telekonferans), bilişim tabanlı (internet-web) bir geçiş bulunmaktadır (Bozkurt, 2016: 13). Ancak 2020 yılından başlamak üzere pandeminin yarattığı etki topyekûn ve acil bir şekilde, uygulamalı dersler dışında bırakılırsa, uzaktan eğitim (bilişim) olanaklarıyla sürdürülmeye çalışılmıştır. Bu süreç her zaman sorunsuz bir şekilde ilerlememiştir. Özellikle öğrencilerin ve eğitimcilerin bu sürece hazırlıksız yakalanması nedeniyle sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu durumdan en çok etkilenen toplum kesimleri arasında üniversite öğrencileri yer almaktadır. Öğrencilik deneyimi toplumdan topluma, bireyden bireye farklılaşmaktadır. Yeni olan üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitim boyunca yetişkinliğin gerektirdiği sorumlulukları erken edinmeleridir. Bu bakımdan pandemi sürecinde farklı olan sadece ikamet ettiği yerde üniversite okuyan kesimin değil bütün öğrencilerin ev içi ve ev dışı sorumlulukları üstlenmesidir. Bu durum öğrencilerde eğitimde yaşadıkları aksamaların yanı sıra yeni sorunlar yaratmaktadır.

Ülkemizde üniversite öğrencilerinin pandemi sürecine ilişkin deneyimlerini inceleyen farklı çalışmalar mevcuttur. Bunlar arasında öğrencilerinin davranışlarının (Tarlakazan ve Tarlakazan, 2021); yalnızlık ve psikolojik dayanıklılıklarının (Çetin ve Anuk, 2020); psikososyal zorlukların ve hastalığa yönelik bilgi, tutum ve davranışlarının (Yorguner vd., 2021); fiziksel aktivite, yaşam kalitesi ve depresyon seviyelerinin (Bulguroğlu vd, 2021); internet kullanımının (Baltacı vd., 2020); uzaktan eğitim araçlarının etkinliğinin (Üçer, 2020); uzaktan eğitime bakışın (Öz Ceviz vd., 2020; Han ve Demirebilek, 2021; Buluk ve Eşitti, 2020); dijital dönüşüm ve çevrimiçi öğrenmeye yönelik hazırbulunuşluğun (Sarıtaş ve Barutçu, 2020); uzaktan eğitim sistemi, eğitim-öğretim ile araştırma faaliyetlerinin (Covid-19 Sürecinde Mardin Artuklu Üniversitesi: Uzaktan Eğitim Sistemi, Eğitim-Öğretim ile Araştırma Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi, 2020) incelendiği çalışmalar sayılabilir. Çalışmayı bunlardan ayıran üniversite öğrencilerinin pandemi öncesi ve sonrasında yüz yüze ve uzaktan eğitimin her iki sürecine de katılmış olmasıdır. Çalışma Pierre Bourdieu'nun ekonomik sermayeye yönelik kavramsallaştırmasını öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde zamanı nasıl kullandıklarıyla ilişkilendirerek açıklamaktadır. Öğrencilerin ekonomik sermayenin farklı olması eğitimlerinde aksamalara ve aile içi sorumluluklarının artışına veya azalışına neden olmaktadır. Bu bakımdan konunun ilgi çekici olduğu söylenebilir. Siirt Üniversitesi Sosyoloji Bölümü 3. ve 4. Sınıf ile pandemi nedeniyle eğitim sürecini uzatmış öğrencilere (yarı yapılandırılmış) görüşme yapılmıştır. Çalışma üniversitelerde uzaktan eğitimde geçirilen yaklaşık bir buçuk yıllık bir aranın ardından hibrit eğitim sürecinde gerçekleştirilmiştir. Böylelikle çalışma öğrencilerin uzaktan ve yüz yüze eğitimi kıyaslayabilmesine uygun bir süreci referans kabul etmiştir.

2. Ekonomik Sermayeye ve Cinsiyete Bağlı Zaman Kullanımı

Sosyo-ekonomik koşullar kişilerin yaşamsal aktivitelerinin birbirinden farklılaşmasında önemli belirleyiciler arasındadır. Kişiler içinde buldukları zamanı değerlendirme, aile yapıları, yerleşim yeri, geçim faaliyetleri, inanç biçimleri, teknolojiye yakınlıkları gibi pek çok alanda farklı tutumlara sahiptir. Bu bireysel farklılıklar ekonomik sermaye kavramı ekseninde çözümlenebilir. Sermaye belirli bir uzamda geçerli ve birkaç kişinin elinde toplanan bir toplumsal enerjidir; az çok adaletsiz bir şekilde dağıtılmıştır. (Bourdieu, 2021: 389-390). Ekonomik sermaye anında ve doğrudan paraya çevrilebilmekte ve mülkiyet

hakları biçiminde kurumsallaştırılabilmektedir (Bourdieu, 2010: 46). Bourdieu'ya göre eğitim sermayesi hem aile hem de okul tarafından sağlanan kültürel aktarımın birikmiş etkilerinin bir ürünüdür. Değer aşılama ve dayatma eylemleriyle eğitim kurumu, okul sınırlarının ötesinde uygulanma eğiliminde olan meşru kültüre ilişkin genel ve nakledilebilir yatkınlıklar oluşturmaktadır (2015: 41). Bu yatkınlıklar çalışma, dinlenme, eğlenme gibi faaliyetlerde kendisini göstermektedir.

İki Orta Anadolu köyünde 138 hane üzerine gerçekleştirilmiş olan bir anket çalışmasında zaman kullanım biçimleri ile sosyo-ekonomik özellikler arasında yüksek bir ilişki bulunmuştur. Aynı zamanda cinsiyete göre köylülerin zaman kullanım modellerinde farklılıklar görülmüştür (Erdil vd., 2006). Buna benzer şekilde literatürde ağırlıklı olarak zamanın kullanımı konusunda ekonomi alanında çalışmalar bulunmaktadır². Zaman kullanımını sosyolojik bir bakışla ele alan bir çalışmada ise sosyal sermaye referans noktası alınmıştır. Üst ve orta düzey kamu çalışanlarının iş dışı zaman kullanımlarının toplumsal cinsiyet ve sosyal sermayeye göre değerlendirildiği çalışmada bireylerin zaman kullanımının daha eşitlikçi olduğu ortaya çıkmıştır (Eker, 2015). Ancak bu durum ekonomik sermayeden yoksunluk ile farklılaşabilmektedir. Pandemi koşullarında eğitim; teknoloji ve internet aracılığı ile aile içerisinde sürdürülmektedir. Ailelerin ekonomik sermayelerinin farklılığı öğrencilerin eğitimlerini sürdürmelerinde avantaj ya da dezavantaj yaratmaktadır. Bu bakımdan orta ve alt gelir grupları arasında yer alan üniversite öğrencileri merkeze alındığında sorumluluklar ve zaman kullanımı arasındaki ilişki düzeyi anlaşılmaya değer konulardan birini oluşturmaktadır. Bu ilişkinin önemli bir boyutunu da toplumsal cinsiyet oluşturmaktadır.

Toplumsal cinsiyeti inşa eden ilişkiler dinamiktir (Connell, 2019: 86). Erkeklik ve kadınlık doğaları gereği birbirleriyle ilişkili, toplumsal bir sınır çizme eylemi ve kültürel bir karşıtlık olarak anlam taşıyan ilişki kavramlardır (2019: 96). Cinsiyet rolleri kültürden kültüre önemli ölçüde değişiklik göstermelerine rağmen, belirli bir kültürün içerisinde kurgulanmış doğal gerçeklikler olarak ele alınırlar (Delaney, 2018: 31). Başka bir anlatımla erkeklik ve kadınlık³ rollerinin ne olduğu ve nasıl belirlendiği bahsi tümü kültür tarafından belirlenmiş sınırların etkisini üzerinde taşımaktadır. Farklı erkeklik ve kadınlık rolleri toplum içindeki ilişkiler, ekonomik sermayenin niteliğine göre belirlenmektedir. Bu ilişkiler tarihsel dinamiklere göre şekillenmektedir. Bu dinamiklerden 2020 yılından başlamak üzere en çok üzerine konuşulan pandemidir. Pandemi döneminde sadece kadınlık ve erkeklik rolleri değil, kadın öğrenci ve erkek öğrenci olmak da sahip olunan sermayenin niteliğine göre avantaj ya da dezavantaj yaratmaktadır.

Pandemi zamanında ekonomik sermayenin tüm öğrenciler arasında eşit bir şekilde dağılmaması eşitsizlikleri artırmaktadır. Öğrencilerin eğitimlerini sürdürebilmek için gerekli teknolojiye ve internete sahip olamamaları veya ulaşamamaları ekonomik sermayenin niteliğini göstermektedir. Bununla birlikte ailenin büyüklüğü ya da küçüklüğü, ekonomik sermayenin azlığı ya da çokluğu, yerleşim yerinin niteliği ise yaşam standartlarına etkide bulunmaktadır. Örneğin öğrencilerin evlerinde kendilerine ait bir oda, çalışma masası gibi olanakların olmaması ekonomik sermayenin dezavantaj yaratan etkisine örnek olarak gösterilebilir. Bütün bunların ve ekonomik anlamda yeterli kaynaklara erişememenin bir getirisi olarak pandemi sürecinde bazı erkek öğrenciler eğitim sürecine devam etmeme kararı almıştır.

3. Pandemi Sürecinde Üniversite Öğrencisi Olmak

Pandeminin dünyada ve ülkemizde çok büyük etkileri söz konusudur. Bunlardan biri var olan eşitsizlikleri artırmasıdır⁴. Söz konusu eşitsizlikler toplumsal cinsiyet, ekonomik durum, aile yaşamı gibi faktörlerde açığa çıkmaktadır. Eğitim tüm bu değişkenleri içerisine alan örneklerden bir tanesidir. Birleşmiş Milletler Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO)'ne göre 1 Nisan 2020'de 185 ülkede okullar ve yükseköğretim kurumları kapatıldı. Bu durum toplam kayıtlı öğrencilerin % 89,4'ünü oluşturan 1.542.412.000'ini etkiledi

² Kırsal alandaki zaman kullanımı ile ilgili çalışmaların literatürü için bkz: Erdil vd., 2006: 2-7. Çalışma kendisine kırsal alana nazaran çok daha geniş bir örneklemi referans kabul ettiği için bu tür çalışmaların ayrıntılı dökümü verilmemiştir.

³ 1980'lerde feminist araştırmalar yaşa, sınıfa, etnik kökene göre değişen kadınlık rollerine işaret ederken, aynı zamanda erkeklik araştırmalarının önünü de açmıştır. Bu tarihten sonra beyaz, orta sınıf, heteroseksüel, orta yaşta, tam gün iş sahibi erkeğin özelliklerine denk düşen hegemonik erkeklik tanımı ve bundan sapan erkeklik deneyimlerinin anlamı tartışılmaya başlanmıştır (Sancar, 2016: 27).

⁴ Kuşkusuz Covid-19 sürecinde kadın merkeze alındığında eşitsizlikler hakkında geniş bir bakış açısı mümkündür. Ancak çalışma her iki cinsiyetten öğrencinin uzaktan eğitim sürecinde ev içi ve ev dışında yaşadığı sıkıntılar üzerinedir. Bu bakımdan çalışma üniversite öğrencilerinin örneklem kabul edildiği sınırlı bir perspektifte yürütülmüştür.

(Marinori vd., 2020a: 8). Ülkemizde ise bu durum devlet, vakıf ve vakıf meslek yüksekokulunda yükseköğrenim gören erkek 4.191.572, kadın 4.049.425 olmak üzere toplam 8.240.997 öğrenciyi etkilemiştir (Yükseköğretim Kurulu İstatistikleri, 2021). 2020 yılına dek hiç bu kadar öğrenci ve personel çevrimiçi öğrenme ve öğretmeye maruz kalmamıştır. Bu öğrenme ve öğretmede genel bir dönüşümün yanı sıra dijital gelişim açısından büyük bir tarihi fırsat olarak değerlendirilebilir (Gaebel, 2020: 10). Ancak bu süreç sorunsuz gerçekleşmemiştir.

Pandemi sürecinin eğitim konusundaki etkileri bireysel ve toplumsal farklılıklar arz etmektedir. Ülkeler düzeyinde yapılacak bir yorum bu çalışmanın sınırlarını aşmakla birlikte varsıl-yoksul ülkelerin bu süreci aynı şekilde deneyimlemediği söylenebilir. Buna örnek olarak 109 ülkedeki ve Çin'deki iki özel idari bölgeden gelen 424 anket yanıtı yüz yüze eğitimden uzaktan eğitime geçişin zorluklar olmadan gerçekleşmediğini göstermiştir. Bu zorluklardan başlıcaları teknik altyapıya erişim, uzaktan eğitim için yeterlilikler, pedagojiler ve belirli çalışma alanlarının gereksinimiydi (Marinori vd., 2020a: 11). Ülkemizde bulunan üniversite öğrencileri dikkate alındığında ise uzaktan eğitim varsıl-yoksul kesimlere, özel ve devlet üniversitelerinde öğrenim gören öğrencilere göre değişmektedir. Bir çalışmaya göre uzaktan eğitime geçişle birlikte bilgi ve iletişim teknolojilerine eşit olmayan erişim varsıl-yoksul ayrımını belirgin bir şekilde artıracaktır (Marinori vd., 2020: 8). Burada öğrencilerin kaynaklara sahip olması avantaj sağlamaktadır. Üçer'in nicel ve nitel teknikleri bir arada kullandığı çalışmasının sonuçlarına göre pandemi sürecinde Yeditepe Üniversitesi'nde bulunan öğrenciler dijital araçları kullanmaktan keyif almaları, hocalar ile kolay iletişim sağlamaları gibi nedenlerle uzaktan eğitime olumlu yaklaşmıştır. Bütün bu avantajlara rağmen katılımcı öğrenciler yüz yüze eğitimi tercih etmiştir (2020: 230-1). Benzer şekilde geniş katılımlı bir başka anket çalışmasında da dersleri tekrar izleme olanağının olması, okula gitmek zorunda kalmamak, devam mecburiyetinin olmaması, zaman kaybı olmaması gibi nedenlerle uzaktan eğitim avantajlı görülmüşken öğrenciler yüz yüze eğitimi tercih etmiştir (Öz Ceviz vd. 2020). Devlet üniversitelerinde okuyan öğrenciler ise imkânlarla sahip olmamanın yarattığı dezavantajlarla daha fazla yüzleşmektedir. Muş Alpaslan Üniversitesi'nde öğrenim gören 572 kişiyle yapılmış bir anket çalışmasında ise uzaktan eğitimin olumlu-olumsuz etkileri belirlenerek ayrıntılı olarak incelenmiştir. Çalışmada öğrencilerin verilen eğitimin niteliğine, eğitimden beklentilerine ve olanaklarına bağlı olarak uzaktan eğitimi olumlu veya olumsuz değerlendirdiği sonucuna ulaşılmıştır (Han ve Demirbilek, 2021). Üniversite öğrencilerinin çevrimiçi öğrenme kapasiteleri çeşitlilik göstermektedir ve öğrenciler hala yerinde öğretimi tercih etmektedir. Çalışma koşullarıyla ilgili zorluklar yaşayan üniversite öğrencilerinin önemli bir kısmı pandemi sürecinin akademik performanslarını olumsuz etkilediğini düşünmektedir (Farnell vd., 2021: 28). Benzer şekilde bu duruma 1228 üniversite öğrencisiyle yapılmış bir başka çalışmanın verileri örnek gösterilebilir. Çalışmanın sonuçlarına göre öğrenciler uzaktan eğitimin yetersiz olduğunu, etkili bir öğrenme biçimi olmadığını ve bu durumun öğrenme motivasyonlarını olumsuz etkilediğini ifade etmiştir (Covid-19 Sürecinde Mardin Artuklu Üniversitesi: Uzaktan Eğitim Sistemi, Eğitim-Öğretim ile Araştırma Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi, 2020: 51-3). Türkiye'de bulunan iki farklı devlet üniversitesinde okuyan 52 üniversite öğrencisiyle gerçekleştirilmiş nitel bir çalışma, öğrencilerin internet kullanımlarını kontrol etmekte sorun yaşadıklarını bu durumun aile ve sosyal yaşamlarını olumsuz etkilediğini ortaya koymuştur (Baltacı vd., 2020).

İstanbul'da bir üniversitede 2583 kişiyle çevrimiçi ortamda yapılan bir anket çalışmasında, üniversite öğrencilerinin pandemi öncesi döneme göre mali durumlarında belirgin bir kötüye gidiş olduğunu göstermiştir. Bu durumun işsizlik oranlarındaki artış kadar, ailelere bağlı mali durumun ebeveynlerin işsizliği veya aylık gelirlerindeki düşüşten kaynaklanıyor olabileceği ifade edilmiştir (Yorguner vd., 2021: 8). Bu durum kadın öğrenciler merkeze alındığında erkek öğrencilere kıyasla daha büyük sorunlar yaratabilmektedir. Artvin Çoruh Üniversitesi'nde okuyan kadın öğrencilerin yaşadıkları sorunlara odaklanan bir anket çalışmasında öğrencilerin yaşadıkları sorunlar mercek altına alınmıştır. Çalışmaya göre evde kadın öğrenciler internetin ve bilgisayarın olmaması, karantinanın yarattığı psikolojik baskı, ev içi emek süreçlerine dâhil olma, pandeminin sebep olduğu anksiyete, ekonomik zorluklar gibi sorunlar yaşamaktadır (Yıldırım-Şahin, 2021: 3253).

Pandemi sürecinde toplumsal cinsiyet rollerine bağlı yaşanan sorunlar sadece eğitimde değil sosyal yaşamın tüm alanlarında kendisini göstermektedir. Korolczuk'a göre (2020) Covid-19 pandemisinde

erkekler daha çok hastaneye kaldırılmaktadır ve erkeklerin kadınlara göre ölüm oranları daha yüksektir. Kadınlar ise pandeminin ekonomik, sosyal ve politik sonuçlarıyla daha fazla yüzleşmektedir. Bu bakımdan krizin cinsiyeti olduğu söylenebilir (Korolczuk, 2020). Sözelimi Birleşmiş Milletler Kadın Birimi tarafından yürütülen bir anket çalışması pandemi sürecinde ücretli çalışma saatlerinin azalması, iş kaybı ve maddi kaygıların ekonomik olarak hem kadınlar hem de erkekler için sorun yarattığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte, ücretli çalışma saatlerindeki azalma daha çok sayıda erkeği etkilerken, işini kaybeden kadın sayısı daha fazladır. İlaveten kadınlar evden çalışmaya başlamışlar ve kadınların ev işi yükü erkekler nazaran artmıştır (Türkiye’de COVID-19 Etkilerinin Toplumsal Cinsiyet Açısından Değerlendirilmesi, 2020: 6-7). Benzer şekilde ülkemizde yapılan geniş ölçekli bir çalışmada salgın nedeniyle alınan evde kalma tedbirleri nedeniyle hem kadınların hem de erkeklerin ev içi ücretsiz emeklerinin arttığı ortaya çıkmıştır. Ancak kadınların emeğindeki artış dört kattan fazla olmuştur (Eroğlu ve Gençay, 2020: 118; Covid-19 Küresel Salgın Sürecinde Türkiye’de Bakım Ekonomisi ve Toplumsal Cinsiyet Temelli Eşitsizlikler, 2020: 1).

Pandeminin aşına olunan toplumsal ve kişisel yaşantılar üzerinde ortaya koyduğu dezavantajlar kadar avantajlardan da bahsedilebilir. Pandemi sürecinin öğrettikleri ile geçmiş deneyimlerin örtüşen kısımları bu sürecin daha kolay atlatılmasını sağlamaktadır. Sözelimi 2835 üniversite öğrencisiyle yapılmış bir çalışma çevrimiçi öğrenme konusundaki hazırbulunuşluk ile daha önceden çevrimiçi herhangi bir eğitim alma arasında olumlu bir ilişki bulunduğunu göstermiştir (Sarıtay ve Barutçu, 2020: 19). Bir başka husus zorunluluğun öğrencilerin teknik becerilerinin gelişmesine imkân tanmasıdır. Devlet, vakıf ve vakıf meslek yüksekokulunda eğitim gören 180 öğrenciyle gerçekleştirilen nicel bir araştırmada, uzaktan eğitim sürecinin öğrencilerin teknik becerilerini artırdığını ortaya koymuştur (Yılmaz Altunbaş vd., 2020).

4. Araştırmanın Yöntemi

Çalışma pandemi nedeniyle eğitime verilen yaklaşık bir buçuk yıllık bir aranın ardından hibrit eğitim sürecinde yapılmıştır. Bunun nedeni uzaktan eğitim sürecinde ve sonrasında yaşanan deneyimler kadar iki farklı eğitim sisteminin bir arada olmasının öğrencilerin içinden geçtikleri süreci değerlendirmeleri hususunda elverişli olmasıdır. Siirt Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde 2021-2022 eğitim-öğretim döneminde okuyan toplam 186 öğrenci olup bu sayının 112’si kadın, 74’ü erkektir. Bu öğrenciler arasından pandemi öncesi ve pandemi sürecinde üniversitede eğitim görmeleri ve bu ikisi arasındaki değişimi daha iyi analiz edebilecekleri gerekçesiyle Siirt Üniversitesi Sosyoloji Bölümü 3. ve 4. Sınıf öğrencileri ile pandemi nedeniyle eğitim sürecini uzatmış öğrencilere yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. 3. ve 4. sınıfta 76’sı kadın, 54’ü ise erkek olmak üzere toplam 130 öğrenci bulunmaktadır. Öğrenim sürecini uzatmış öğrenci sayısı ise 28’dir. Katılımcılar farklı yaşam koşullarına ve öğrenim düzeylerine sahip öğrenciler arasından amaçlı örneklem vasıtasıyla seçilmiştir. Çalışma yüz yüze ve öğrenim sürecini uzatan öğrencilerde devam zorunluluğu olmaması gerekçesiyle telefonla görüşme yoluyla gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Sosyo-demografik Özellikleri

Katılımcı	Yaş	Sınıfı	Oturduğu yer	Aile yapısı	Geleceğe Bakışı
K1	19	3	Büyükşehir	Çekirdek	Karamsar
K2	20	3	Şehir	Geniş	İyimser
K3	20	3	Şehir	Geniş	İyimser
E1	21	3	Şehir	Çekirdek	İyimser
E2	22	3	İlçe	Çekirdek	İyimser
E3	19	3	Şehir	Çekirdek	Karamsar
K4	21	3	Şehir	Geniş	Karamsar
K5	22	3	İlçe	Çekirdek	İyimser
K6	25	4	Şehir	Çekirdek	Nötr
K7	22	4	Şehir	Çekirdek	Karamsar
K8	24	4	Şehir	Çekirdek	Karamsar
K9	23	4	Köy	Geniş	Karamsar
E4	32	4	Şehir	Çekirdek	Karamsar
K10	24	Öğrenim süreci uzamış	Köy	Çekirdek	Karamsar
K11	22	Öğrenim süreci uzamış	Belde	Çekirdek	Karamsar
E5	23	Öğrenim süreci uzamış	İlçe	Geniş	Karamsar

Tablo 1’de görülebileceği gibi çalışmaya 11 kadın, 5 erkek öğrenci katılmıştır. Öğrencilerin yaş aralıkları 19-32 arasındadır. Katılımcıların 8’i 3. Sınıf, 5’i 4. Sınıf ve 3’ü öğrenim sürecini pandemi nedeniyle uzatmış öğrencilerden oluşmaktadır. 1’i büyükşehirde, 9’u şehirde, 3’ü ilçede, 1’i beldede ve 2’si ise köyde; 5’i geniş, 11’i çekirdek ailede yaşamaktadır. Öğrencilerin büyük çoğunluğu gelecek konusunda karamsardır (5’i iyimser, 1’i nötr, 10’i karamsar). 4. Sınıfların ve öğrenim sürecini uzatmış öğrencilerin tamamı gelecek konusunda karamsar olduklarını ifade etmiştir. Öğrenciler karamsar olmalarına neden olarak işsizlikten endişe etmeleri ve pandemi sürecinin üzerlerinde yarattığı baskıyı göstermiştir. Bu durum görüşme metinlerinden de anlaşılabilir gibi öğrencilerin orta ve alt sınıf ailelerden gelmeleri ve çoğunun ekonomik sermayeden yoksunluğuyla alakalıdır. Öğrencilerden büyükşehirde ve şehirde yaşayanlar uzaktan eğitim sürecinde teknik altyapı sorunu yaşamadıklarını söylemiştir. Buna karşılık bu durum köye doğru gidildiğinde belirgin bir artış göstermektedir.

Öğrencilerden biri Covid-19 nedeniyle babasını kaybetmiştir. Öğrencilerden üçü dışında diğerleri Covid-19’a yakalanmamıştır. Covid-19’a yakalanan öğrenciler ciddi belirtiler göstermediklerini ifade etmiştir. Öğrencilerden tamamı 1 veya 1’den fazla kardeşe sahiptir. Katılımcılar arasında en fazla 11 kardeş olduğunu ifade eden öğrenci bulunmaktadır. Öğrencilerden biri memurdur. Erkek öğrenciler kısa süreli bile olsa pandemi döneminde çalıştıklarını ve gelirlerini ailelerine verdiklerini ifade etmişlerdir. Biri dışında öğrencilerin tamamı uzaktan eğitim sürecinde masraflarının azaldığını belirtmiştir. Öğrenciler akıllı telefona ve beşi dışında bilgisayara sahiptir. Buna ilaveten uzaktan eğitime geçilen dönemde dört öğrenci internetinin olmadığını, ikisi ise internetlerinin sıkıntılı olduğunu belirtmiştir. İlerleyen zamanlarda bu öğrencilerden üçü internet konusundaki sıkıntılarının giderildiğini ifade etmiştir. Bir öğrenci internetinin kotalı kullandığını belirtirken, katılımcılarımızdan biri ülke olarak uzaktan eğitim altyapısına sahip olmadığımızı ifade etmiştir. Söz konusu öğrenci teknik altyapı yetersizliğinden kaynaklanan sorunlar yaşadığını ifade etmiştir. Sosyal medya araçlarını kapatan bir kadın ve kullanımının azaldığını söyleyen bir kadın öğrencinin dışında tüm öğrenciler ya yeni sosyal medya hesapları açmışlar ya da mevcut hesaplarını daha fazla kullanma eğiliminde olmuşlardır. Öğrencilerin tamamı yüz yüze eğitimin daha verimli olduğunu, uzaktan eğitimde sorun(lar) yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu bakımdan katılımcıların tamamının yüz yüze eğitime geçmek konusunda daha istekli oldukları söylenebilir. Bununla birlikte tamamı sürecin kendilerini teknolojiyi kullanmak konusunda geliştirdiğini belirtmiştir.

Çalışmanın gerçekleştirilmesine Siirt Üniversitesi Rektörlüğü Etik Kurulu 21.09.2021 tarihinde saat 15:00’te 212 oturum sayısında izin verilmiştir.

5. Uzaktan Eğitim Sürecinde Öğrencilerin Sermayeye Bağlı Zaman Kullanımı

Ekonomik sermayeye sahip olmanın verdiği avantajlar farklı beğenilerin meydana gelebileceği ortamlarda bulunma konusunda kişiye avantaj sağlamaktadır. Pandemi döneminde kısıtlamaların artmasıyla her kesimden kişi beğenilerine uygun mekânlara gitme ve sosyal ilişkiler konusunda sınırlama yaşamıştır. Bu durum zevk ve beğenilere yansıdığı kadar zamanın değerlendirilmesinde ve temel ihtiyaçların giderilmesi konusunda da kişilere dezavantaj yaratmıştır. Kırsal alanda yaşama, geleneksel aile yapısına sahiplik, kadın olma, bir odaya, teknolojik donanım ve internete sahip olmama gibi pek çok faktör sermayenin gözlemlenebilir temsillerini oluşturmaktadır. Eğitim konusu dikkate alındığında bu durum öğrencilerin sahip oldukları sermayelerin avantaj ya da dezavantajlarını yansıtmaktadır.

Pandemi sürecinde toplumun her kesiminden insan aynı olanaklara sahip olmamıştır. Bu durum ekonomik sermayeden yoksunluğa paralel olarak daha belirgin bir hal almıştır. Pandeminin başlangıcında kadınlar ve erkekler için evde geçirilen zaman artmış olmakla birlikte cinsiyete dayalı roller ilerleyen safhalarda belirgin hale gelmiştir. Bu durum pandeminin ilerleyen safhalarında cinsiyet faktörüne bağlı işin organize edilmesinde belirginleşmektedir. Pandemi yetişkinliğin gerektirdiği sorumlulukları erkenden üstlenmelerini beklenmesi anlamında kadın ve erkek öğrencilere dezavantaj yaratmıştır. Bu durum ikamet yerinin etkisini taşımaktadır. Geleneksel bir toplum yapısında işin sınıflandırılması cinsiyete göredir⁵. Türkiye’deki simgesel dönüşümün işaretleri hakkında değerlendirmede bulunan Carol

⁵ Bu durum Michael Herzfeld’in Yunanistan üzerine yapmış olduğu etnografik çalışmanın verileri ile benzerlik taşımaktadır. Söz konusu çalışmaya göre kadınlar iç mekânlarla ilişkilendirilirler. Bu nedenle içerisini tutarlar ve simgelerler; buna karşılık erkekler dışarısını tutar ve temsil ederler (Akt: Delaney,

Delaney, makinalaşma ya da kalkınma sürecinde erkeklerin ilgi alanlarının dışarıya, kadınların ise içeriye yönelmiş olduğundan söz etmektedir. Delaney, kadınların yeniden üretiminin ev içi özel alan ile erkeklerin ise üretimin kamusal alanı ile birlikte anılması eğilimini; hanenin yaratılması, geçindirilmesi ve devamına farklı biçimde ama birlikte katkıda bulunmasıyla açıklamaktadır (2018: 309). Başka bir anlatımla geleneksel toplumda toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak ev ve aile yaşamının sürekliliği korunurken, ailedeki roller farklılaşmıştır. Çalışmada buna benzer şekilde yetişkin bir erkekte çalışması, ailenin geçimine katkı sunması; kadından ise ev içi işleri organize etmesi, ailenin diğer fertlerinin bakım sorumluluğunu üstlenmesi beklenmektedir:

“Pandeminin ilk zamanlarında zaten kadın-erkek gözetmeksizin çoğu kişi evde kaldı bana göre... Farklılık gösterebildi ilerideki zamanlarda kadınla erkek arasında. Kadın-erkek işi... Yani erkeklerin işleri daha fazla olduğu için, daha çok iş alanlarında oldukları için zorlandılar bu konuda” (E1, üçüncü sınıf, 21 yaşında).

“Daha çok kadınların dezavantajlı olduğunu düşünüyorum. Bizde erkekler pek çalışmadı. Şey, daha önce hep yurtdışında çalıştıkları için bir birikimleri vardı. Pandemi boyunca sürekli o harcamaları yaptılar. Hep kadınlara daha çok yüklendi. Hani ev işiydi, çocuk bakmaktı falan” (K3, üçüncü sınıf, 20 yaşında).

Üniversite öğrencileri bilinçli toplum kesimlerini oluşturmaktadır. Öyle ki okulların açılmasına yönelik girişimler eğitimin farklı kademelerinde konuşulurken üniversitelerin açılması en son düşünülmüştür. Bu durum temel eğitim yönünde pedagoji almış olmaları kadar uzmanlaşmaya dönük eğitimlerini kendi başlarına sürdürebilecekleri beklentisiyle de örtüşmektedir. Diğer taraftan ilköğretim, ortaokul ve lise öğrencilerine göre yetişkinliğin sorumluluklarına en yakın öğrenci kesimleri üniversite öğrencileridir. Üniversite öğrencileri kendine yeterlilikleri ile toplumda, ev içi ve ev dışı sorumlulukları normal koşullarda dahi üstlenen kesimdir. Uzaktan eğitim sürecinde öğrenciler geleneksel cinsiyet rollerinin kendilerine yüklemiş olduğu sorumlulukları üstlenmiştir. Öyle ki maddi durum iyi olmadığında öğrencilerden çalışması yönünde sorumluluk alması beklenmektedir. Bu durum erkek öğrencilerde daha belirgin bir hal almaktadır. Pandemi dolayısıyla sürdürülen etkinlikler (eğitim, boş zaman, çalışma yaşamı) tek bir mekâna indirgenildiğinde evin kişiye etkisi de aynı ölçüde artmaktadır. Özellikle kadınlarda diğer rollerde belirgin bir azalma ya da ev içi rollere bağlanma derecesi artmaktadır. Bu durum kırsal kesimde yaşama, ailede bakıma muhtaç kişi olduğunda daha belirgin bir hal almaktadır:

“(Uzaktan eğitim kadın ya da erkek öğrenci için dezavantaj yaratıyor mu diye sorduğumuzda) Bu daha fazla ailenin ekonomik durumuyla alakalı olan bir durum... Ya eğer ailenin durumu iyiyse erkek veya kadın burda öğrenci fark etmiyor. Benim düşüncem bu yönde... Eğer ki ekonomik durumu kötüyse ailenin haliyle öğrenciyi ayıracağı hani ekonomik olarak şey farklı olabiliyo... Bunda erkek ya da kadın ayrı olduğunu düşünmüyorum açıkçası. (Ekonomik durum kötüyse kadın mı erkek mi daha fazla sorumluluk üstlenmek zorunda diye sorduğumuzda) Ekonomi kötüyse erkek daha fazla sorumluluk alma eğiliminde oluyor. Çünkü yani biliyorsunuz daha fazla çalışan kesimin erkek olmasından daha fazla beklentinin erkekte olmasından dolayı daha fazla çalışan kesim erkek olduğunu düşünüyorum hocam” (E4, dördüncü sınıf, 32 yaşında).

“...benim abim de öğrenci... Ama o çalışıyor. Ama ben çalışmıyorum. Ama benim de ev işleri konusunda anneme yardımcı oluyorum. İşte ama erkekler daha bence dezavantaj(lı)... Çünkü erkekler sonuçta eve para getirmek konusunda bi adım kadınlardan önde gözüktüyor” (K2, üçüncü sınıf, 20 yaşında).

“Kadın-erkek uzaktan eğitimde dezavantaj yarattığını düşünüyorum. Şöyle ki kızlar evet ev işlerini yapıyor ama erkeklerin de daha çok ailelerin onlara baskı uyguladığını düşünüyorum. Hani sen de git çalış zaten uzaktan eğitim. Öyle olduğunu düşünüyorum açıkçası... Tamam kızlar ev işi yaparak o çalışmayı, yükünü bırakıyordu. Ama erkeklerin de bi işte bi para getiren bir işte çalışması isteniyordu” (K1, üçüncü sınıf, 19 yaşında).

“Bizim toplumumuzda olduğu kadar genelde işleri hep kadınlar yapıyor maalesef... Şöyle diyelim erkek çocuğun üzerinde büyük bir sorumluluk söz konusu değil tabi ki... Biz kadınlarda daha büyük bir sorumluluk var. Yemek olsun, temizlik olsun, toplama olsun, iş olsun güç olsun, misafirlik olsun bunlar hep kadının üzerinde bazen derslere aktif olarak katılamayabiliyorduk. En basitinden misafirin olduğu bir süreçte aktif olarak derse katılamıyorduk. Ama bu erkek için sorun değildi. (Peki erkek öğrencinin yüklendiği sorumluluk var mıydı bu dönemde diye sorduğumuzda) Tabi ki şöyle bir sorumluluk olabilir. Toplumda zaten kadın

2018: 248-9). Aynı sonuçlar Orta Anadolu'da yer alan bir köyde gerçekleştirilmiş antropolojik çalışmanın verileriyle de uyumludur. Çalışmada cinsiyete göre belirlenmiş katı işbölümünden ve bunun kadınlara ve erkeklere yüklediği sorumluluklardan ayrıntılı olarak bahsedilmiştir (Delaney, 2018).

genelde ev içinde sorumlu tutulur. Erkek ise daha çok çalışmak, para getirmek, iş tutmak... Yani genel olarak ailelerde şu oldu. Zaten okula gitmiyorsunuz. İnternet üzerinden derslere giriyorsunuz. Bu sefer erkekleri bi çalışma, iş bulma olanağı oldu. İtme oldu daha doğrusu..." (K10, öğrenim sürecini uzatmış, 24 yaşında).

"Her şeyi yaptım. Tüm ev işlerini ben üstlendim. Sonra biz köyde olduğumuz için hayvanlar var, tarla var, çocuklar var. Köy hayatı biraz daha ağır geçiyö... Eğitime çok vakit ayıramadım hocam. Çünkü sürekli bi koşuşturma vardı. Sabah erkenden kalk tarlaya git gel. Yorgun oluyorsun çok fazla ilgilenemiyorsun. Tarladan sonra evin işleri oluyo. Evdekilerin bazı şeyleri oluyo. Onların ihtiyaçlarını gidermek zorundasın. Ondan sonra eğitime çok fazla zaman ayıramıyorsun" (K9, dördüncü sınıf, 23 yaşında).

"Sadece akşamları (derse) vakit ayırabiliyordum. Gündüzleri vaktim olmuyordu. Çünkü annem rahatsızdı. Ablamdan dolayı... Ablam çalıştığı için... Covid oldular annemle ablam. Annem çok ağır geçirdi. Hem tansiyon hem astım hastası olduğu için çok sıkıntılı bir dönemden geçtik. Daha sonra da hasar kaldı yani. İşte mide sıkıntısı çok çekti. Erzurum'a gidip gelmelerimiz sık sık oluyordu. O yüzden gündüzleri hiçbir şekilde vaktim olmuyordu. Ama akşamları ablam geldiğinde hepimizin derler ya bir sorumluluğu vardı. Bu sefer ablam eve geldiğinde ben bakacağım anneye sen geçip ders çalış derdi. Babam olsun eve geldiğinde kızım hadi bu sefer sıra sende... Bu sefer sen çalış (derdi)" (K5, üçüncü sınıf, 22 yaşında).

"Bizde biraz muhafazakâr bir yapı olduğu için kadınlar hani normal hani bi mağazada ya da bi markette çalışma imkânı olmadığı için sürekli evde kaldım. Evde kalma sürecinde de işte uzaktan eğitim vardı. Onlarla ilgilendik. O süreçte benim sağlığıma ve kiloma dikkat etmem gerekiyordu. Orda şey... Spor salonuna yazıldım... Ev içindeki sorumluluğum fazlaydı. Pandemi sürecinde ailem iki kere koronaya yakalandı ve o süreç içerisinde ben yakalanmadığım için benim sorumluluğum daha fazlaydı. İşte getir-götür işleri, onlara bakma sorumluluğum vardı" (K7, dördüncü sınıf, 22 yaşında).

"Annem ve babam çalıştı ikisi bi anda çalıştığı için akşam yemeği, evin temizliği hep bende oldu. Belli bir dönem dedem geldi rahatsızlığından dolayı, pandemi dönemi. Yani son zamanlarda... O gelince de açıkçası misafir çok olduğu için yine hani çay getir, çay götür, yemek hazırla, önlerine koyma gibi o şeylerim çok oldu" (K1, üçüncü sınıf, 19 yaşında).

"Anneme yardımcı oluyordum. Kız kardeşim var küçük. 3 yaşında... Ona da bakıyordum. Derslerime de şey yapmaya çalışıyordum. Ama evde bilmiyorum zor oluyordu sanki. Çünkü her an, her dakika ya kardeşim gelir ya annem seslenir. Hep böyle dikkatim dağılırdı. Çok verim alamadım. Daha çok böyle ev işleriyle daha çok ilgilendim ders dışında" (K4, üçüncü sınıf, 21 yaşında).

Kadın katılımcılarımızdan biri ücretli bir işte çalıştığını, söz konusu işin ev içi bakım sorumluluğuyla ilgili olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

"Siirt'te de çalıştım. Ama bu pandemide daha yeni... Ben hem okula geliyordum hem de işyerine gidiyordum. Bir mağazada çalışıyordum. Pandemi yeni başladı. Okuldan... Başladı işte iki hafta sonra ben o işten ayrıldım pandemiden dolayı. Sonra işte Erzincan'a gitmeden önce bir ay bu süreçte bi börekçide çalıştım. Sonra Erzincan'a gittim. O süreçte hala pandemi vardı. (Erzincan'da kuzenime bakıyordum) Evet ücret alıyordum... Erzincan'da 8 ay (çalıştım) (K6, dördüncü sınıf, 25 yaşında).

Kadın öğrencilerin ev içi rolleri bu şekilde belirlenirken erkek öğrenciler ise ev dışı roller olan ücretli işte çalışmayı bir yükümlülük olarak değerlendirmiştir. Başka bir anlatımla aile içi rollerin belirlenmesinde kadınlıklarda olduğu gibi erkeklikler için de bağlayıcı etkiler bulunmaktadır. Türkiye'de erkekliği inşa eden önemli stratejilerden biri çalışmaktır (Sancar, 2016: 59). Erkek öğrencilerde çalışma bir yükümlülük olarak değerlendirilmiştir. Bu öğrencilerin aile gelirinin düşük olması ve en büyük erkek çocuk olmaları durumlarında belirgin bir artış göstermiştir:

"...aileme bakmak gibi bir yükümlülüğüm vardı hani. Sonuçta zaten annem ve babam yaşlı onlar da çalışmıyordu. Kardeşlerim vardı ikisi de benim de çalışma zorunluluğum vardı ve çalışmıyordum. Öyle hani dediğim gibi bağ, bahçe vardı mesela başka komşuların onlarda çalışıyordum. Yani bu şekilde bu da bi dezavantaj ve derslerden geri kalmama pek bir engel olmuyordu. Ama gene de engel oluyordu" (E5, öğrenim sürecini uzatmış, 23 yaşında).

"Ben de mesela pandemi çıktığında evde durdum hocam doğrudur. Ama (daha sonrasında) evde duramazdım. Ben(im) de çalışmam lazımdı. Ben de böyle falan Batıya gittim... Kazandığım paranın hepsini aileme verdim... Babam da şimdi şöyle söyleyeyim. Adam da bir yere kadar çalışabilecek... Yaşı da biraz şeydir hocam. İşte bizim de destek çıkmamız lazım. Böyle okulla yetinmememiz lazım... Okul da bir yere kadardır bence" (E2, üçüncü sınıf, 22 yaşında).

“Okullar olmadığı için mecbur bir yerlerde çalışmak zorunda kaldık yani. Normal günlük işler olsun yani, şeyler olsun yani... Zorunluluktan dolayı ama şey de olması gerekmiyordu. En azından o pandemi sürecinde ekonomik durumumuz biraz düzeltelim dedik. O yüzden biraz...” (E1, üçüncü sınıf, 21 yaşında)

Bununla birlikte erkeklikler durumlara ve şartlara özgüdür (Connell, 2019: 21). Aileye gelir getirecek kaynakların olması, en büyük çocuk olmama, anne-babanın sağ olması ve hasta olmaması gibi nedenlerle bazı erkekler kadınlara nazaran daha az sorumluluk üstlenmiştir. Aynı zamanda erkekler uzaktan eğitim derslerine katılma konusunda da kadınlara nazaran daha isteksiz görünmektedir. Bu durum kadın katılımcılar tarafından şu sözlerle aktarılmıştır:

“Açıkçası ben kadınların daha sorumlu erkeklerin ise daha sorumsuz olduklarını düşünüyorum bu konuda. Yani erkek kardeşim pek uzaktan eğitim derslerine girmezdi. Daha böyle dışarıda... Bizim bi aile ofisimiz var. Orda vakit geçirirdi. Uzaktan eğitim derslerine pek fazla vakit ayırmazdı” (K7, dördüncü sınıf, 22 yaşında).

“Benim kardeşim de çalıştı. Erkek kardeşim de çalıştı. Hani şu anda da çalışıyor. Ama kendi için çalışıyo hocam. (Geliriniz var o zaman dediğimizde) Yo gelirimiz yok. Ona yetemiyorduk zaten, onun da kendi başının çaresine bakması gerekiyordu. Mesela hocam ben buradayım ailemle yaşıyorum ama ben ailemden para almıyorum. Sadece kendi bursumla geçiniyorum. Kız kardeşim de aynı şekilde... Erkek kardeşim de sadece kendi harçlığını çıkarmak için çalışıyordu yani. Ailesine bir katkısı olsun diye değil yani. Ben kendi bursumdan bile bazen aileme veriyorum. Ama onun öyle bir sorumluluğu yok...” (K6, dördüncü sınıf, 25 yaşında).

Yukarıdaki katılımcıların anlatıları arasındaki farklılık ailenin gelir durumundan kaynaklanmaktadır. Nitekim ailenin gelir durumu azaldığında geleneksel aile yapısı içerisinde sorumluluk geliştirmesi, dışarıda çalışması beklenen yetişkin erkektir. Ailenin gelir durumu iyi olduğunda ise erkekler daha bireyci olma, kendini daha fazla düşünme eğiliminde bulunmaktadır. Yukarıdaki anlatılarda görülebileceği gibi bunu kanıtlayan bir örnek erkeklerin çalışmayla elde ettikleri geliri kendilerine harcamalarında görülebilir.

İnsanların sosyal iletişim ağlarıyla eğitime dayalı performansları arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır (Field, 2008: 71). Sosyal iletişim ağlarının kuvvetli olmasının eğitime yönelik performansı artırdığını söyleyebilirsek de eve bağımlılığın arttığı pandemi döneminde geniş aile yapısı öğrenciler üzerinde olumsuz etkiye bulunmaktadır. Bu durum evin küçük olması ya da evde yeterince oda olmaması durumunda daha büyük dezavantajlar yaratabilmektedir. Aşağıdaki katılımcımız pandemi öncesinde çalıştığını ancak bu durumun pandemi süreciyle son bulduğunu ve ev içi emeğe daha fazla zaman harcadığını şu sözlerle anlatmaktadır:

“Pandemiden önce dışarıda çalışabiliyordum. İlkokul öğrencilerine bazen ders veriyordum. Türkçe işte olsun, (biraz düşünüyör) Tarih olsun... Ama pandemi olunca artık yapamadım. Sekreterlik yapıyordum bi ara. İşte nasıl derler evde boş durmayı sevmeyen bir aileyiz. Sürekli bir çalışma peşindeyiz. Sürekli bi emek harcamak... Babam hep şey der: ‘Emek harcayın ki sizin başararsınız, yaparsınız falan.’ Ama pandemi olunca haliyle bana da biraz sorumluluk bindi. Ablam çalışıyo, annem hasta... Sürekli bi yemek, su, temizlik... Bi de pandemi aşırı bi temizlik ve hijyen olmanız gerekiyordu. Sürekli bir temizlik, sürekli bir hijyen olma çabası vardı. O yüzden çok çalıştım evde yani. Dışarıda çalışmaya vaktim olmadı (K5, üçüncü sınıf, 22 yaşında).

Kadın katılımcımızdan biri uzaktan eğitim sürecinde mahalle baskısı nedeniyle internet kafeye gitmek konusunda yaşamış olduğu sıkıntıyı, bir başka katılımcı ise ev konusundaki sorumlulukların erkeklere kıyasla ders çalışması yönünde ciddi bir engel oluşturduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Mesela benim yaşadığım yerde hocam kızlar kolay kolay işte internet kafeye gitmiyo. Sürekli erkeklerle dolu olduğu için gidemiyolar ya da bazı kişilerce yanlış anlaşılabilir. Ama bi erkek diyelim ki evde internet yok ya da bi bilgisayar yok... Bi internet kafeye gidip ordaki bilgisayardan online derse girebilir ya da bir ödevini halledebilir. Ama kadınların daha çok evle sınırlıydı. İşte evdeki telefon, evdeki internet ne kadar yeterse onunla sınırlı hani benim gördüğüm bi erkek kadına göre çok daha kolay işini halledebiliyo” (K8, dördüncü sınıf, 24 yaşında).

“Biz hani biz evin işleri sorumluluk bizde mesela. Hani onları halletmeden geçip ders çalışmıyorsun. Önce bi evin işlerini halledeceksin, bi yemeği yapacaksın. Bi bakacaksın bi şey yok ortalık sakınse o zaman geçip çalışabilirsin. Değilse de çalışmazsın zaten. Hani demezler a kızım sen şunu yapma geç otur dersini çalış sen öğrencisin falan yok. Ama erkeklerde oluyo yani. Dersine çalış, bak...” (K9, dördüncü sınıf, 23 yaşında).

Tüketim konusunda gözlemlenen farkların esas ilkesi lüks beğeni ile zaruri beğeni arasındaki karşıtlıktır. Lüks beğeni ile zaruri beğeni arasındaki ilişki bir sermayeye sahip olmanın yarattığı avantajlar ya da dezavantajlar üzerinden tanımlanır (Bourdieu, 2015: 265). Pandemi sürecinde lüks görünen ihtiyaçlar zorunlu hale gelmiştir. Bunlardan biri olan teknolojik cihazlara sahiplik, hem akademisyenler hem de öğrenciler için geçmişe kıyasla önem kazanmıştır. Katılımcılarımızın tamamı akıllı telefon, çoğu ise bilgisayar gibi teknolojik cihazlara sahip olduklarını belirtmiş olmalarına rağmen internetten faydalanmak konusunda erkek öğrenciler sorun yaşamışlardır:

“Erkek dezavantajlı... Çünkü biz interneti, evde olduğumuz için internetin başında oluyorduk. Ama erkekler genellikle çalışıyordu. Mesela abim de okuyordu. Ama ben derslere katılabiliyordum. Ama o katılamıyordu. Çünkü o çalıştığı için onun şansı olmuyordu katılmak için. Çünkü dersler hep gündüz oluyordu (K2, üçüncü sınıf, 20 yaşında).

“(Aynı üniversitede okuyan ablasını kast ederek) Genel olarak evde olduğu için fazla yapacak bir şeyi olmuyordu. O da ders videolarını falan baya dinliyordu... (Biz, erkekler) Çalışıyorduk, çalıştıktan sonra eve geliyorduk. Hani öyle fazla açamıyorduk ders videolarını...” (E3, üçüncü sınıf, 19 yaşında)

Çalışmaya katılan erkek öğrencilerin tamamı pandemi döneminde ücretli bir işte çalıştıklarını ifade etmiştir. Elde ettikleri geliri öncelikleri arasında baş sıraya koydukları ailelerine vermişlerdir. Bazı erkek öğrenciler ise pandemi öncesinde de ücretli bir işte çalıştıklarını ve elde ettikleri kazancı aileleriyle paylaşmayı sorumlulukları arasında değerlendirmişlerdir:

“(Pandemi öncesinde de) Çalışıyordum ben genel olarak, değişik işlerde çalışıyordum hocam... Yine aileye veriyordum. Fazla öyle bir şeyimiz yok zaten Siirt’te yaşıyoruz. Genel olarak baktığımız zaman da hani fazla bir masrafımız yoktu. Hani sigara falan da kullanmadığım için gerçekten hiçbir masrafım yok diyebilirim ben. Hele fazla arkadaş olarak bir şeyler yapmadığımız için fazla bir masraf da çıkmıyordu bana. Ondan fazla lazım olmuyordu bana aileme verebiliyordum” (E3, üçüncü sınıf, 19 yaşında).

Yukarıda verdiğimiz bilgilere ilaveten katılımcılar ev içi baskının daha fazla olduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle son 1,5 yıllık eğitimini evde geçirmek zorunda kalmış öğrencilerde bu durum ev içinin yanı sıra mahalle baskısıyla kendisini göstermiştir:

“Benim de elimde iş olsaydı çalışırdım. Ama şu an pandemi sürecinden dolayı çalışmadığım için evde kaldım. Yoksa hani kim (dışarıda) çalışmak istemez ki?... Yani ikisinde de (hem kadın hem de erkek öğrencilerde) bence zorunlu hocam. (Neden diye sordüğümüzda) Neden çünkü bi aile baskısı var artı şimdi pandemi oldu. Evde kaldık. İnsanlar sanıyordu biz mezun olduk. Halbuki öyle bir şey de yoktu. Biz evde sınavlarımıza giriyorduk. O şey de baskı da vardı üzerimizde. Yani çalışmak istiyorsun ama iş yok. Olsaydı mutlaka çalışırdık. Ya bence zorunluluktuk” (K11, öğrenim süresini uzatmış, 22 yaşında).

Araştırmadan elde edilen bir diğer sonuç da öğrencilerin yüz yüze eğitimin daha verimli olduğunu belirtmeleridir. Bu konuda yapılmış farklı çalışmalar da bu durumu doğrular niteliktedir. Üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitim yerine yüz yüze istediğini göstermiştir (Farnell vd., 2021; Üçer, 2020; Öz Ceviz vd. 2020; Covid-19 Sürecinde Mardin Artuklu Üniversitesi: Uzaktan Eğitim Sistemi, Eğitim-Öğretim ile Araştırma Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi, 2020: 54). Uzaktan eğitim konusundaki çalışmaların geçmişi eskiye dayansa da topyekûn bir geçiş kriz anında ekonomik sermayenin niteliğine göre öğrenciler için dezavantaj yaratabilmektedir. Bu bakımdan öğrenciler yüz yüze eğitime geçmenin, gerekli tedbirler alındıktan sonra, koşulsuz bir gereklilik olduğunu ifade etmiştir.

6. Sonuç

Modern dönemde faaliyet kollarının birbirinden ayrıldığı mekânlar ortaya çıkmıştır. Bu faaliyetlerin belirginleştiği alanlar içerisinde iş, boş zaman ve eğitim birbirinden farklılaşmıştır. Öğrenciler, öğretmenler ve veliler bu mekânlar arasındaki farkındalığı kanıksamıştır. Ancak pandemi döneminde bütün faaliyet kollarının tek bir mekânda bir araya gelmesi zorunluluğu oluşmuştur. Dolayısıyla mekânlar arasındaki ayırım ve yürütülen roller arasındaki sınırlar bulanıklaşmıştır. Ev içi-ev dışı sorumlulukların belirlenmesinde ekonomik sermayenin ne olduğu öğrencilerin eğitim sürecinde etkili olmuştur. Bir başka deyişle aile içerisinde kadına ve erkeğe duyulan ihtiyaç, öğrencilerin aile içerisinde sorumluluk bilincini şekillendirmiştir. Kadın ve erkek üniversite öğrencileri için sorumluluklar artmıştır. Hem kadın hem de erkek öğrenciler yetişkinliğin getirdiği sorumluluklarla erken tanışmıştır. Bu durum erkek ve kadın

öğrencilerin eğitim süreçlerinde dezavantaj yaratmıştır. Geleneksel cinsiyet kodlarının çözülüşe geçtiği bir dünyada bu öğrencilerin tekrar geleneksel cinsiyet rollerine dayalı işbölümüne ayak uydurduğunu göstermektedir. Bu durum çoğunluğu Siirt ve çevresinde yaşayan öğrencilerin geleneksel kültüre yakın olmalarıyla da ilişkilidir.

Kadın öğrenciler ev içinde, erkek öğrencilerin tamamı ise kazanç getirmesi beklenen bir işte çalışmıştır ve elde ettikleri geliri ailelerine vermiştir. Aile yapısının büyüklüğü ve en büyük çocuk olma gibi nedenlerle kadınlar ev içi sorumlulukları daha fazla yüklenirken; erkekler aile yapısının büyüklüğü, en büyük erkek çocuk olma, ailenin yeterince gelire sahip olmaması gibi nedenlerle ev dışı sorumlulukları daha fazla üstlenmiştir. Bu durum geleneksel kültürde bağlayıcı toplumsal cinsiyet rollerini anlamak açısından fayda sağlamaktadır. Nitekim aile yapıları modernleştikçe öğrenciler kendilerini daha fazla düşünmek eğilimindedirler. Sözelimi ailede gelir getirecek işte çalışabilecek durumda olanlar ve aileye giren gelir arttıkça erkekler daha bireyci olma eğilimindedirler. Buna karşın kadınlar aile içerisinde maddi-manevi sorumluluk üstlenmek konusunda erkeklere kıyasla daha dezavantajlıdır. Erkekler ise her halükarda kazanç getirecek işin eğitimin de önüne geçebileceği, geçmesi gerektiğini ifade etmektedir. Bütün bunlar geleneksel cinsiyet kodlarının pandemi sürecinde daha belirgin hale geldiğini göstermektedir.

Kaynaklar

- Altuntaş, E.Y., Başaran, M., Özeke, B. ve Yılmaz, H. (2020). COVID – 19 Pandemisi Sürecinde Üniversite Öğrencilerinin Yükseköğretim Kurumlarının Uzaktan Eğitime Yönelik Stratejilerine ve Öğrenme Deneyimlerine İlişkin Algı Düzeyleri. *Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları Dergisi*, 3(2), s.8-23.
- Baltacı, Ö., Akbulut, Ö. F., & Zafer, R. (2020). COVID-19 Pandemisinde Problemlili İnternet Kullanımı: Bir Nitel Araştırma. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), s.126-140.
- Bourdieu, P. (2010). Sermaye Biçimleri. (Çev: M. M. Şahin) (Der: M.M. Şahin ve A.Z. Ünal) *Sosyal Sermaye*. İstanbul: Değişim, s.45-75.
- Bourdieu, P. (2015). *Ayrım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. (Çev: D. Fırat, G. Berkkurt). Ankara: Heretik.
- Bourdieu, P. (2021). *Genel Sosyoloji: Collège de France Dersleri (1981-1983)*. (Çev: Z. Emirosmanoğlu). İstanbul: İletişim.
- Bozkurt, A. (2016). *Bağlantıcı Kitleli Açık Çevrimiçi Derslerde Etkileşim Örüntüleri ve Öğreten-Öğrenen Rollerinin Belirlenmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bulguroğlu, H. İ., Bulguroğlu, M., & Özaslan, A. (2021). Covid-19 Pandemi Sürecinde Üniversite Öğrencilerinin Fiziksel Aktivite, Yaşam Kalitesi ve Depresyon Seviyelerinin İncelenmesi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 12(2), s.306-311.
- Buluk, B., & Eşitti, B. (2020). Koronavirüs (COVID-19) Sürecinde Uzaktan Eğitimin Turizm Lisans Öğrencileri Tarafından Değerlendirilmesi. *Journal of Awareness*, 5(3), 285-298.
- Connell, R. W. (2019). *Erkeklikler*. (Çev: N. Konukcu). Ankara: Phoenix.
- Covid-19 Küresel Salgın Sürecinde Türkiye’de Bakım Ekonomisi ve Toplumsal Cinsiyet Temelli Eşitsizlikler*. Araştırma Notu. UNDP-2020.
- Covid-19 Sürecinde Mardin Artuklu Üniversitesi: Uzaktan Eğitim Sistemi, Eğitim-Öğretim ile Araştırma Faaliyetlerinin Değerlendirilmesi*, (Haz: F. Düşünceli, Ö. Arı, M. Evren, O. Kavak), Mardin Artuklu Üniversitesi-2020. Erişim adresi: https://www.artuklu.edu.tr/upload/posterler/covid/covid_19_mau.pdf
- Çetin, C., & Anuk, Ö. (2020). COVID-19 Pandemi Sürecinde Yalnızlık ve Psikolojik Dayanıklılık: Bir Kamu Üniversitesi Öğrencileri Örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), s.170-189.

- Delaney, C. (2018). *Tohum ve Toprak: Türk Köy Toplumunda Cinsiyet ve Kozmoloji*. (7. Baskı). (Çev: S. Somuncuoğlu, A. Bora). İstanbul: İletişim.
- Eker, H. (2015). *Toplumsal Cinsiyete ve Sosyal Sermayeye Göre Zaman Kullanımı: Kamuda Çalışanlar Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdil, E., Eruygur, O., Kasnakoğlu, Z. (2006). *Time Use in Rural Areas: A Case Study in Turkey*. ERC Working Papers in Economics.
- Eroğlu, D. Gençay, H. (2020). *Salgında Kadın Olmak Araştırma Raporu: Covid-19 Salgınının ve Kamusal Alan Kısıtlamalarının Kadımlar Üzerindeki Etkilerinin Haklar Bağlamında Değerlendirilmesi*. Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği.
- Farnell, T., Skledar Matijević, A., Šćukanec Schmidt, N. (2021). 'The Impact of COVID-19 on Higher Education: A Review Of Emerging Evidence', NESET report, Luxembourg: Publications Office of the European Union. DOI: 10.2766/069216
- Field, J. (2008). *Sosyal Sermaye*. (2. Baskı). (Çev: B. Bilgen, B. Şen). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Gaebel, M. (2020). *A Sudden Shift to Emergency Remote Learning and Teaching*. Regional and National Perspectives - COVID-19, p. 9-17. Erşim adresi: https://www.iau-aiu.net/IMG/pdf/iau_covid-19_regional_perspectives_on_the_impact_of_covid-19_on_he_july_2020_.pdf
- Han, F. & Demirbilek, N. (2021). Üniversite Öğrencilerinin Covid-19 Salgını Süresince Yürütülen Zorunlu Uzaktan Eğitime İlişkin Görüşleri, *International Journal of Eurasia Social Sciences (IJOESS)*, 12(44), s.182-203.
- Korolczuk, E. (2020). *Krizin Cinsiyeti: Pandemi Günlerinde Kadımlar*. (Çev: H. Osmanağaoğlu). <https://tr.boell.org/tr/2020/05/04/krizin-cinsiyeti-pandemi-gunlerinde-kadinlar> adresinden 30.08.2021 tarihinde erişildi.
- Kurt, A. A., Günüş, S., & Ersoy, M. (2013). Dijitalleşmede Son Durum: Dijital Yerli, Dijital Göçmen ve Dijital Göçebe. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 46(1), s.1-22.
- Marinoni, G., van't Land, H., & Jensen, T. (2020). The Impact of COVID-19 on Global Higher Education. *International higher education*, 102, s.7-9.
- Marinoni, G., van't Land, H., & Jensen, T. (2020a). The Impact of Covid-19 on Higher Education Around The World. IAU Global Survey Report.
- Öz Ceviz, N., Tektaş, N., Basmacı, G., & Tektaş, M. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinde Üniversite Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime Bakışı: Türkiye Örneği. *Ulakbilge*, 52, s.1322-1335.
- Sancar, S. (2016). *Erkeklik: İmkânsız İktidar (Ailede, Sokakta ve Piyasada Erkekler)*. (4. Basım). İstanbul: Metis.
- Sarıtaş, E., & Barutçu, S. (2020). Öğretimde Dijital Dönüşüm ve Öğrencilerin Çevrimiçi Öğrenmeye Hazır Bulunuşluğu: Pandemi Döneminde Pamukkale Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma. *Journal of Internet Applications and Management*, 11(1), 5-22.
- Tarlakazan, E., & Tarlakazan, B. E. COVID-19 Pandemi Sürecinin Öğrenci Davranışları Üzerine Etkisi. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(1), s.52-64.
- Türkiye'de COVID-19 Etkilerinin Toplumsal Cinsiyet Açısından Değerlendirilmesi Rapor Özeti-2020*. UN Women. Erişim adresi: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/73989_rgaexecutivesummaryturkish.pdf
- Üçer, N. (2020). Pandemi (Covid-19) Sürecinde Uzaktan Eğitim Araçlarının Etkinliğinin Üniversite Öğrencileri Tarafından Değerlendirilmesine Kullanımlar ve Doyumlar Yaklaşımı Açısından Bir Bakış. *Global Media Journal: Turkish Edition*, 11(21), s.206-233.

- Yıldırım-Şahin, E. (2021). Pandemi Sürecinin Kadın Üniversite Öğrencileri Üzerindeki Etkileri ve Uygulanan Uzaktan Eğitim Sürecinde Yaşadıkları Sorunlar. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(Pandemi Özel Sayısı), s.3245-3275.
- Yorguner, N., Bulut, N. S., & Akvardar, Y. (2021). COVID-19 Salgını Sırasında Üniversite Öğrencilerinin Karşılaştığı Psikososyal Zorlukların ve Hastalığa Yönelik Bilgi, Tutum ve Davranışlarının İncelenmesi. *Noro-Psikyatri Arşivi*, 58(1), s.3-10.
- Yükseköğretim Kurulu İstatistikleri, 2021. <https://istatistik.yok.gov.tr/> adresinden 02.09.2021 tarihinde erişildi.